

Caragiale într-o nouă traducere

Conf.univ.dr. George Lates
Danubius University of Galati
gheorghe.lates@univ-danubius.ro

În literatura română, sintagma de „mare clasic” se aplică unor scriitori născuți și consacrați ca valori încă din secolul al XIX-lea, cariera unora continuând și în cel următor. Într-o ordine valorică, puțin diferită de la un exeget la altul, numele lor ar fi: Mihai Eminescu, Ion Luca Caragiale, Ion Creangă și Ioan Slavici. Criteriile de evaluare într-o astfel de ierarhie sunt cele estetice, nuanțate prin preferințe de ordin subiectiv sau ideologic; așa se face că, în diferite istorii sau sinteze literare, Creangă și Caragiale își dispută locul al doilea, cel dintâi fiind de drept de Mihai Eminescu. Indiferent de fluctuațiile ideologicului, Caragiale și-a găsit un loc semnificativ în acest canon literar *sui generis*, intrând astfel în conștiința publică drept un satiric necruțător al moravurilor din orice timp și din orice loc. Intuiția valorii absolute a acestuia i se datorează unui critic contemporan cu autorul (Titu Maiorescu), cel care l-a consacrat definitiv ca o certitudine a literaturii române, un câștig evident pentru gruparea al cărei mentor era (Junimea). Semnificativ este amănuntul că acest critic de direcție literară i-a consacrat lui Caragiale și lui Eminescu, evident, câte un studiu de referință, de neevitat în orice abordare critică, în schimb pe ceilalți doi clasici (Creangă și Slavici) i-a expediat sub o formulă îndoielnică – „scriitori poporani”, adică ieșiți din popor și scriind pentru popor. Pentru Caragiale argumentele criticului erau de ordin general, ceea ce înseamnă că i-a intuit valoarea de universalizare încă de la primele texte dramatice continuări firești ale unei tradiții europene ce începe cu teatrul grec și trece, inevitabil, prin clasicismul francez. De aici și valoarea implicită de traductibilitate în orice limbă.

Potențialul de universalizare al unui scriitor este dependent de mai mulți factori, toți cu efect direct asupra traductibilității sale într-o limbă afină sau în limbi cât mai diferite. În cazul concret al lui Caragiale, traductibilitatea sa remarcabilă vine, în primul rând, pe filieră genetică. S-a născut într-o familie de greci, veniți în

Principate încă din vremurile fanariote. Chiar numele său de familie este derivat din cel al domnitorului Caragea, pe care străbunicul său l-a însoțit. Trăind însă într-un mediu preponderent românesc și-a făcut instrucția elementară în limba locului, bilingvismul primar constituindu-se într-o matrice comunicațională aptă să primească ulterior și alte limbi, din familii diferite. Mediul actoricesc al familiei (unchiul său, Iorgu, fost actor și organizator al unei trupe teatrale cu renume în epocă) i-a facilitat accesul la limba și literatura franceză, întrucât în repertoriul dramatic al epocii scriitorii francezi erau preferați, mai mult chiar unele spectacole se jucau în limba franceză. Așa se explică amănuntul că dramaturgul – efigie al literaturii române va deveni un redevabil traducător din franceză. Ch. Perrault, E. Scribe, Al. Parodi, P. Deroulede, chiar Ch. Baudelaire, prin care are acces la textele lui E.A. Poe, sunt nume pe care Caragiale le frecventează cu asiduitate. Spre sfârșitul vieții, în timpul autoexilului berlinez (1904-1912), deși trăiește oarecum izolat într-un mediu preponderent românesc, se adaptează destul de ușor la noul mediu cultural, învață inclusiv limba locului, atât cât îi era necesar pentru o comunicare uzuală. Toate acestea sunt elementele care îi conferă scriitorului român un potențial de universalizare dintre cele mai evidente.

Cetățean al Turnului Babel, Caragiale s-a folosit preponderent de limba franceză pentru a accesa valorile acestei culturi și, prin intermediul ei, al celei universale. Un astfel de model catalizator a lăsat urme semnificative în textura fină a creației sale, tiparul cultural francez fiind cel ce a permis și permite echivalări de imagistică, idee și atmosferă fără pierderi prea mari. Mai mult chiar, un astfel de model ilustru poate fi pretext pentru un text secund care nu-și pierde prin traducere tonul și savoarea originare. Gândirea dramaturgului și prozatorului român este una de tip multicultural, ceea ce presupune un alt mod de a gândi cuvântul și contextualizarea acestuia. O notă în plus se cuvine reținută aici: francofilia autorului, vorbitor, cititor și traducător al limbii și textelor literare franceze, este evidentă, încât potențialul de traductibilitate în această limbă este maxim.

Intuiția afinității lui Caragiale cu cultura franceză datează încă din timpul vieții acestuia (1854-1912) și se datorează, în primă instanță, unor alogeni, vorbitori ai limbii lor, ai românei în care comunicau cu majoritarii și ai francezei în care mulți s-au instruit. Similaritățile de statut lingvistic nu sunt de ignorat niciodată, echivalările și adaptările la „orizontul de așteptare” al cititorilor din diferite epoci fiind mai accesibile acestor decât celor care fac dintr-o limbă străină un posibil corespondent semantic. În sensul celor mai sus, semnalăm câteva dintre numele traducătorilor și textele traduse din timpul vieții autorului și până azi. Astfel în 1891, B. Souffrir,

„cunoscut talmudist și profesor din Craiova” traduce, deloc întâmplător, *O făclie de Paște*. Patru ani mai târziu (1895) în presa românească a vremii circulă o știre despre o posibilă montare a dramei *Năpasta* (traducător Oswald Neuchotz) pe scena Teatrului Mondaine din Paris. Proiectul a eșuat, dar același traducător reia demersurile și obține montarea spectacolului cu *Fausses accusations* pe scena Teatrului Oeuvre (Paris), intrat de fapt în repertoriul curent abia în anul următor. Spre sfârșitul anului 1897 apare întâiul volum conținând textul dramei *Năpasta* în franceză la Institutul de editură Ralian și Ignat Samitca din Craiova, în „legătură de lux”. Din aceeași serie a *alogenilor* mai trebuie reținut numele lui Adolphe Clarnet căruia îi apare la Edition Du Feu în 1912 *Le Cierge de Paques*. Sub titlul schimbat (Un Cierge Pascal) traducerea fusese inclusă în culegerea *Le milles nouvelles*, apărută la Paris în 1909. Ar mai fi de reținut numele lui Edmond Bernard, traducătorul dramaturgiei lui Caragiale din 1943 (Theatre) și cel al lui Eugen Ionescu, coautor al traducerii realizate cu Monica Lovinescu.

O altă categorie de traducători o reprezintă bilingvii, vorbitori și utilizatori ai românei și francezei în mod curent, lor darându-li-se mai multe versiuni, editate și reeditate în mai multe rânduri. Întâiul nume este cel al lui Hortense Paquier, căsătorită cu ziaristul francez Leon Pasquier, autoarea unei versiuni franceze a dramei *Năpasta (Fatale Injustice)* și a nuvelor *O făclie de Paște* și *Păcat*. O inventariere a tuturor traducătorilor români sau francezi din secolul al XX-lea ar fi inutilă, în intenția noastră fiind un eveniment editorial recent (volumul *Contes et nouvelles*, apărut la Edition A Paris – Edifree din Paris, la finele anului 2009), în echivalarea cunoscutului traducător Constantin Frosin, un bilingv, care gândește preponderent în limba franceză și trăiește francofonia ca o stare de spirit. Cele aproape 140 de volume traduse din română în franceză, câteva și invers, revista *Le Courriere International de la Francophilie*, al cărei director și editor unic este, precum și implicarea sa în mișcarea francofonă mondială îl recomandă drept cel mai performant traducător de până acum al textelor lui Caragiale în franceză.

Reunirea sub copertele unui volum elegant a celor 11 texte de povestiri și nuvele, publicate anterior în reviste de prestigiu din Franța și România, aduce în atenție mai mult decât un autor cu potențial maxim de traductibilitate. Avem în vedere mai ales rigoarea traductologică pe care autorul recentei versiuni a avut-o în vedere cu atât mai mult cu cât disponibilitatea pentru lectură a contemporanilor săi este în vădită scădere. Traducerea la distanță de un secol și mai bine pune probleme de adaptare a limbii textului original la uzul francezei contemporane, potențialul cititor francez nefiind interesat de aspectul istoric al limbii autorului, ci mai degrabă de modul în

care textul secund îl face să rezoneze la ideea epică. Această obnubilare a sensurilor cu patimă istorică este o formă a comodității lectorului contemporan, pe care însă traducătorul nu poate să o ignore. Rezultatul acestui demers interpretativ (echivalare, sincronizare, adaptare) este însă pe măsura performanței maxime pe care doar un traducător bilingv cu experiență de decenii și cu simț creator acut și-o poate permite. Tocmai de aceea subscriem ideii enunțate din titlu, că autorul *Scrisorii pierdute* și-a găsit, în sfârșit, traducătorul care l-a înțeles deopotrivă pe Cargiale, dar și pe cititorul francez contemporan